

Anna Siwiak

Wczesnośredniowieczna jama osadnicza na stanowisku nr 564 w Bydgoszczy

W 2001 roku w związku z inwestycją budowlaną prowadzono badania ratownicze na stanowisku 564 w Bydgoszczy (ryc. 1). Stanowisko obejmowało cztery współczesne działki geodezyjne przy ulicy Pod Blankami 39-45. Zajmowały one, co ukazuje plan P.J. Greta z 1774 roku, pięć średniowiecznych działek budowlanych, gdyż jedna z parcel to dwie historyczne mieszczańskie działki, scalone w 1780 roku w jedną całość własnościową. Rozpoznanie archeologiczne dostosowano do projektu architektonicznego, który uniemożliwił pełne przebadanie obszaru stanowiska. Stratygrafię nawarstwień do calca obserwowano jedynie w linii przebiegu planowanych fundamentów. Inwestycyjna głębokość wykopów na znacznym obszarze stanowiska chronologicznie zamykała się w okresie późnego średniowiecza. Rozszerzenie obserwacji chronologicznej nastąpiło w wykopie trzecim, zlokalizowanym na działce nr 43. W wykopie tym zarejestrowano ślady osadnictwa, które na podstawie analizy materiału ceramicznego można łączyć z końcowym odcinkiem okresu wczesnego średniowiecza¹.

Na poziomie niwelacyjnym 36,41 m n.p.m. odsłonięto jamę osadniczą (obiekt 1). Odkryty obiekt zbadano fragmentarycznie, gdyż wchodził w profil wykopu niepoddawany eksploracji. Zarejestrowana część obiektu w rzucie miała kształt nieregularnie półowalny, o wymiarach 2,3 m x 0,4-0,5 m; w pro-

---

¹ A. Siwiak, W. Siwiak, *Wstępne wyniki badań działek lokacyjnej Bydgoszczy*, [w:] *XV Sesja Pomorzoznawcza*, red. G. Nawrońska, Elbląg 2007, s. 374.

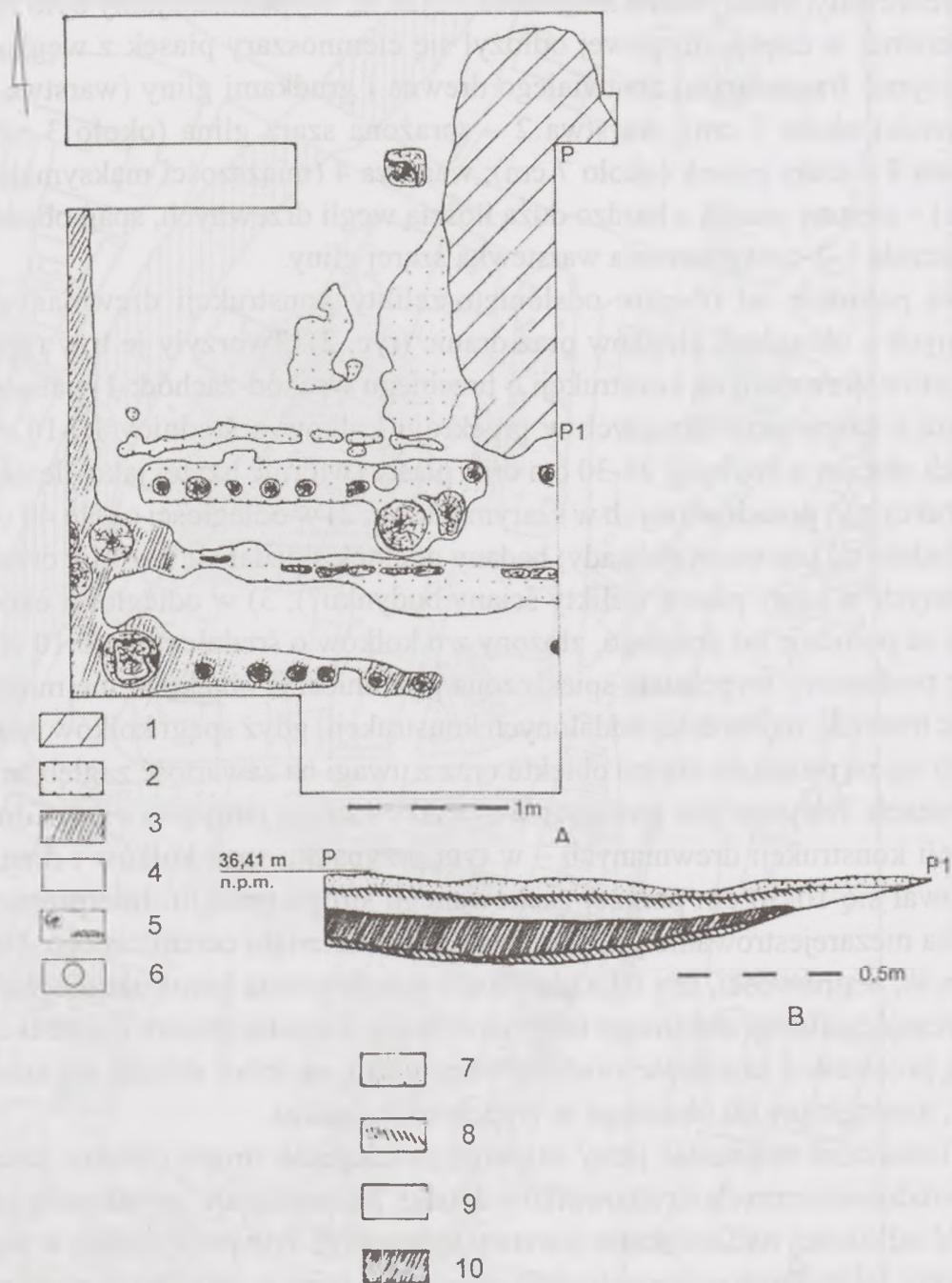

Ryc. 1. Bydgoszcz. Lokalizacja stanowisk ze znaleziskami wczesnośredniowiecznymi. 1. Stanowiska o przypuszczalnym zasięgu. 2. Wykopy archeologiczne i nadzorowane. 3. Lokalizacja obiektu 1

filu nieckowaty, maksymalna miąższość – 0,25 m. Wypełnisko jamy było niejednorodne: w części stropowej odłożył się ciemnoszary piasek z węglami drzewnymi, fragmentami zbutwiałego drewna i grudkami gliny (warstwa 1, miąższości około 5 cm); warstwa 2 – sprazona szara glina (około 3 cm); warstwa 3 – szary piasek (około 7 cm); warstwa 4 (miąższości maksymalnej 10 cm) – ciemny piasek z bardzo dużą ilością węgla drzewnych, spąg obiektu wyznaczała 1-2-centymetrowa warstewka szarej gliny.

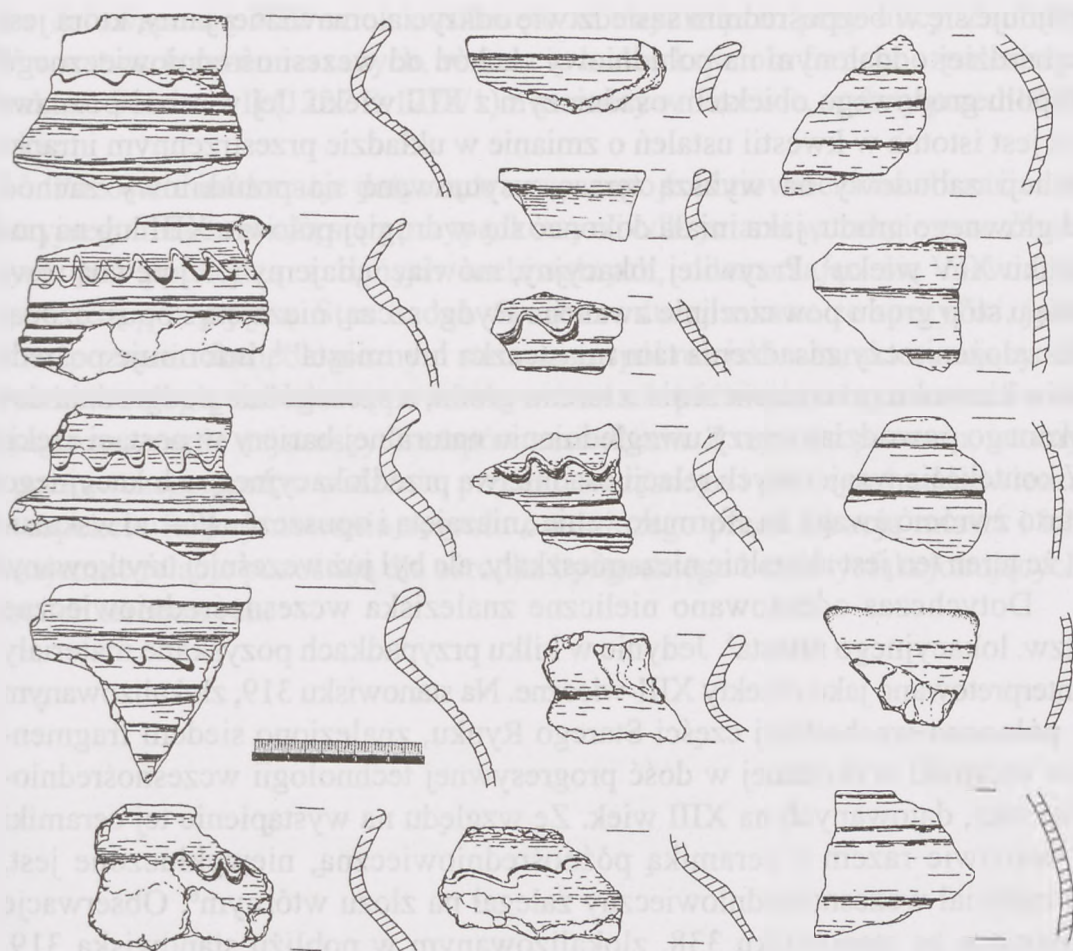
Na południe od obiektu odsłonięto relikty konstrukcji drewnianych, złożonych z okrągłych słupków oraz dranic (ryc. 2). Tworzyły je trzy rzędy elementów drewnianych konstrukcji o przebiegu wschód-zachód: 1) palisada złożona z dziewięciu okrągłych w przekroju kołków o średnicy 10-16 cm i dwóch słupów o średnicy 24-30 cm oraz piasty (wtórnie użytej jako element konstrukcyjny) posadowionych w szarym piasku; 2) w odległości około 40 cm na południe od pierwszej palisady; badany odcinek składał się z ośmiu dranic wkopanych w szary piasek (relikty ściany budynku?); 3) w odległości około 60 cm na południe od drugiego, złożony z 6 kołków o średnicy około 10 cm; rowek posłupowy wypełniała spiaszczona próchnica. Z obiektem nie można wiązać trzecich, najbardziej oddalonych konstrukcji, gdyż spągi kołków znajdowały się na poziomie stropu obiektu oraz z uwagi na zawartość zagłębienia po słupkach. Niejasne jest powiązanie z użytkowaniem jamy pierwszej i drugiej linii konstrukcji drewnianych – w tym przypadku spąg kołków i dranic znajdował się 10-30 cm poniżej zachowanego stropu obiektu. Interpretację utrudnia niezarejestrowanie przy konstrukcjach materiału ceramicznego. Nasuwają się wątpliwości, czy taka głębokość posadowienia konstrukcji byłaby wystarczająca dla ich stabilnego funkcjonowania. Za połączeniem konstrukcji z jamą przemawia zawartość rowka posłupowego, na którą składał się szary piasek, analogiczny do obecnego w wypełnisku obiektu.

Nieznaczną miąższość jamy sugeruje zniszczenie stropu obiektu przez późnośredniowiecznych użytkowników działki. Nie wskazuje jednak na to zawartość odłożonej nad obiektem warstwy kulturowej. Nie stwierdzono w niej ceramiki o technologii wczesnośredniowiecznej. Z jamy osadniczej pozyskano jednorodny materiał ceramiczny – 53 fragmenty, w tym 10 wylewów i 3 dna. Jest to ceramika całkowicie obtaczana, z drobną i średnią domieszką schudzącą, barwy szarej i brunatnej. Reprezentuje baniaste formy naczyń, o średniej grubości ścianek, ze słabo profilowanymi wylewami odgiętymi na zewnątrz (ryc. 3). Naczynia ozdobiono dookólnymi żłobkami i pojedynczą linią falistą. Ceramikę, wykonaną w tradycyjnej technologii wczesnośredniowiecznej, datowano na połowę XIII wieku.

Ryc. 2. Bydgoszcz, stanowisko 564. Ulica Pod Blankami 39-45. Wykop III, ława fundamentowa. A. Rzut dna wykopu na poziomie stropu obiektu. B. Profil wschodni jamy

Obiekt: 1 – jama osadnicza; 2 – szary piasek; 3 – spiaszczona próchnica; 4 – żółty piasek (calec); 5 – konstrukcje drewniane; 6 – piasta; 7 – szary piasek z węglami drzewnymi, zbutwiałym drewnem i grudkami gliny; 8 – szara glina; 9 – szary piasek; 10 – czarny piasek z dużą ilością węgla drzewnych

Ryc. 3. Bydgoszcz, stan. 564, wykop III, ława fundamentowa. Ceramika z obiektu I
Rys. B. Bielec-Maciejewska

Odkryty obiekt stanowi cenną informację dla zagadnień wczesnośredniowiecznego osadnictwa na obszarze lokowanego w 1346 roku miasta. Tym bardziej, że okres wczesnego średniowiecza jest dla obszaru lokacyjnego miasta rozpoznany w stopniu niezadowalającym. Informacji o wczesnośredniowiecznych śladach osadnictwa dostarczyły badania ratownicze w ulicy Jana Kazimierza – stanowisko 14. Odkryto konstrukcje drewniane wiążące się z zabudową wczesnomiejską. Analiza dendrochronologiczna wykazała daty ścięcia drzew użytych do ich budowy, mieszczące się w przedziale od 1250 do 1373 roku. Stwierdzono również występowanie fragmentów naczyń glinianych wykonanych w technologii wczesnośredniowiecznej². Stanowisko 14

² E. Dygaszewicz, *Bydgoszcz przedlokacyjna i lokacyjna w świetle nadzorów i archeologicznych badań ratowniczych*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu,

znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie odkrycia omawianej jamy, która jest najbardziej oddalonym na południowy zachód od wczesnośredniowiecznego zespołu grodowego obiektem osadniczym z XIII wieku. Jej wartość poznawcza jest istotna w kwestii ustaleń o zmianie w układzie przestrzennym i translokacji zabudowy na wyższą terasę, usytuowaną na południowy zachód od głównego grodu, jaka miała dokonać się w drugiej połowie XIII lub na początku XIV wieku³. Przywilej lokacyjny, mówiąc: „dajemy [...] pewną równinę u stóp grodu powszechnie zwanego Bydgoszczą, niezajętą i opuszczoną, dla założenia czy zasadzenia tam miasteczka lub miasta”⁴, informuje pośrednio o kierunku przemieszczenia z terenu grodu, a szczególnie podgrodzia dotykanego powodziami przy uwzględnieniu naturalnej bariery w postaci rzeki. W kontekście wzajemnych relacji osadnictwa przedlokacyjnego i lokacyjnego warto zwrócić uwagę na sformułowania „niezajętą i opuszczoną” – co wskazuje, że teren ten jest aktualnie niezamieszkały, ale był już wcześniej użytkowany.

Dotychczas odnotowano nieliczne znaleziska wczesnośredniowieczne z tzw. lokacyjnego miasta⁵. Jedyne w kilku przypadkach pozyskane materiały zinterpretowano jako obiekty XIII-wieczne. Na stanowisku 319, zlokalizowanym w północno-wschodniej części Starego Rynku, znaleziono siedem fragmentów ceramiki wykonanej w dość progresywnej technologii wczesnośredniowiecznej, datowanych na XIII wiek. Ze względu na wystąpienie tej ceramiki w warstwie razem z ceramiką późnośredniowieczną, niewykluczone jest, że materiał wczesnośredniowieczny zalegał na złożu wtórnym⁶. Obserwacje dokonane na stanowisku 338, zlokalizowanym w pobliżu stanowiska 319, umożliwiły zarejestrowanie dwóch obiektów określonych jako jamy, zawierających niewielkie ilości ceramiki wczesnośredniowiecznej (trzy i pięć fragmentów) oraz pojedyncze fragmenty tak datowanych naczyń w warstwach sąsiadujących obiektami⁷. Kolejne wczesnośredniowieczne obiekty osadni-

---

1996, z. 1, s. 7-13; H. Twarózek-Bułka, *Próba systematyki ceramiki naczyniowej w Bydgoszczy ulica Jana Kazimierza 5-7 (Stanowisko 14)*, Toruń 1998, praca magisterska pod kierunkiem prof. dr. hab. A. Koli, maszynopis.

³ E. Dygaszewicz, W. Chudziak, *Początki ośrodka miejskiego*, [w:] *Bo to jest Bydgoszcz*, Bydgoszcz 1999, s. 34.

⁴ J. Wolf, *U progu dziejów miasta Bydgoszczy*, „Przegląd Bydgoski” 1938, R. VI, z. 2, s. 12.

⁵ E. Dygaszewicz, *Ze studiów nad zasiedleniem mezoregionu bydgoskiego w pradziejach i czasach historycznych w świetle dotychczasowych badań*, „Komunikaty Archeologiczne”, t. VI, Bydgoszcz 1994, s. 25-38.

⁶ K. Gawrońska, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na Starym Rynku w Bydgoszczy, st. 319*, Bydgoszcz 1991, s. 2-3, maszynopis Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu Delegatura Bydgoszcz (dalej cyt. WUOZ DB).

⁷ E. Dygaszewicz, B. Świątkiewicz-Siekierska, *Nadzory archeologiczne – Bydgoszcz stanowisko 338*, 1993, maszynopis WUOZ DB.

cze datowane na XIII wiek odsłonięto w trakcie prac przy ulicy Zaułek⁸. W warstwach przemieszanych, w trakcie badań kościoła farnego, znaleziono brakteat Sambora II (1227/8-1270/1) z mennicy w Tczewie, wybity przed 1277 rokiem.

Pozostałe informacje dotyczące wczesnego średniowiecza na obszarze lokacyjnego miasta wiążą się z przypadkowymi odkryciami w trakcie prac ziemnych lub pochodzą z danych archiwalnych, odznaczając się niewielką wartością poznawczą. Stan badań wynika w dużej mierze ze specyfiki, jaką w rozpoznaniu archeologicznym stanowi zespół miejski, charakteryzujący się trwałą i rozległą zabudową powstałą w czasach późniejszych, uniemożliwiająca rozpoznanie najstarszych etapów zasiedlenia. Z tego też powodu, istotny z poznawczego punktu widzenia, przełom wczesnego i późnego średniowiecza w aspekcie funkcjonowania zespołu osadniczego przed lokacją miasta i ich wzajemne relacje pozostają dla ośrodka bydgoskiego bez satysfakcjonujących ustaleń terenowych.

⁸ A. Siwiak, W. Siwiak, op. cit., s. 376.